

Ken uw streek

In onderstaand artikel geeft onze streekdeskundige, de heer C. Bracke, een uiterst interessante uiteenzetting over de geschiedenis en het belang van de dijken, speciaal in Zeeuwsch-Vlaanderen.

Dijken in Zeeuwsch-Vlaanderen

„Boven het noordelijk en westelijk deel van de Noordzee woedt een storm tussen noordwest en noord. Het stormveld breidt zich verder uit over het zuidelijk en oostelijk deel van de Noordzee. Verwacht mag worden dat de storm de gehele nacht zal voortduren...”

Wie van de velen die op zaterdagmiddag 31 januari 1953 naar de nieuwsuitzending van 6 uur hebben geluisterd, heeft zich toen zorgen gemaakt of zelfs maar aan de mogelijkheid gedacht hoe noodlottig die storm voor Nederland zou zijn: Zeeland 873 doden. Zuid-Holland 686. Noord-Brabant 254, overig Nederland 22. Evacuatie van 72.000 mensen. 153.000 ha overstromd land. Bij hulpverlening werden door de landmacht 12.000 soldaten ingezet, door de marine 1000 man en veel materieel, door de luchtmacht 1450 man met materieel. Voorts werd er bij de redding geholpen door Belgische, Canadese en Franse genietroepen; alsmede Deense vliegtuigen en rubberboten en Amerikaanse, Engelse en Zweedse soldaten. Materiele schade: plm. 11/2 miljard gulden. Wie onzer kent die bijzonderheden nog van de St. Ignatiusvloed? Maar ze zijn opgetekend en men kan ze terugvinden in het meer dan 700 bladzijden tellend rapport samengesteld door de Rijkswaterstaat en het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut; een technisch relaas over dewind, over de zee en over de dijken tijdens één van die vele stormvloed die ons land ooit hebben geteisterd. Wat is er in de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 met de dijken gebeurd? Niemand heeft er een juiste getuigenis van kunnen geven. Om middernacht waren er nog geen beschadigingen doorgegeven. Het proces van de vernieling heeft zich dus in hoofdzaak afgespeeld in een spanne tijds van nauwelijks 6 uur en in de diepste duisternis. Er bestaat geen enkele foto van de werking op de zeedijken tijdens de vernieling ervan. Toch is men erin geslaagd zich een beeld te vormen van de normale gang van zaken bij de vernieling van een zeedijk tijdens een stormvloed. Het begint met een regelmatige overslag van de uitlopers van de hoogste golven. Dit neemt in een volgende fase sterk toe, zodat de landzijde van de dijk vrijwel voortdurend met water is bedekt. Het slaat de grashalmen plat, schuurt en woelt langs onbedekte delen van het talud tussen de graspollen en weekt de kruin van het binnentalud, waardoor dit zijn vastheid verliest: langscheuren treden op en de buitenste lagen schuiven af. Van een dijk, bestaande uit een zandkern met kleibedekking werd bericht, dat het water door de klei in het zand drong en het aldus met water verzadigde zand vloeibaar uit de teen van de binnenlaag liep, terwijl de kleilaag, zonder steun komend, naar beneden zakte als een ballon, die langzaam leegloopt. Het staat dan ook vast dat een dijkafbraak vrijwel steeds aan de landzijde van de dijk begint en wordt veroorzaakt door aanhoudend overspoelend water.

De dijken waren te laag. Hoog genoeg bij een normale waterstand, te laag bij een stand van het water resulterend uit het samengaan van springvloed en westerstorm. Dit alles was bekend bij de Waterschappen en de Rijkswaterstaat; dat de verhoging van de dijken toch achterwege bleef was in hoofdzaak een kwestie van financiën. Deze nalatigheid is betaald met een haast niet te becijferen schade aan geld en goed en een beangstigend lijden en verlies aan mensenlevens. Wat is de oorzaak dat de dijken te laag zijn? De twee voornaamste oorzaken zijn de wijzigingen in de waterstand van het zeeewater en de inklinking waardoor het land ongeveer 15 cm per eeuw daalt.

Dijken in Zeeuwsch-Vlaanderen

door
C.A. BRACKE

De verhoging van het zeepeil wordt door aardrijkskundigen toegeschreven aan plaatselijke stijgingen van de zeebodem en het smelten van ijsvelden in het noordpoolgebied vanwege optredende klimaatsveranderingen; de inklinking van het land (o.a. veenlaag en ontwatering) en de dijken, is niets anders dan het krimpen door indroging en zijdelingse en neerwaartse dru, op zichzelf een verbetering van de structuur van het land en dijklichaam, maar het vraagt een compenserende verhoging van de dijk. Als er een land is, waar dijken een onmisbare taak vervullen, dan is het Zeeland. Neem de dijken weg en er blijft van Zeeuwsch-Vlaanderen niets over dan schorren en slikken, doorsneden van killen en geulen. Nadat de wind in ver verleden, duizenden jaren lang, voor de moerassige kust van de lage landen duinen had opgewaaid, ontstonden er achter deze natuurlijke dijken binnenwaters met tal van grotere en kleinere eilanden. Eenieter die wel eens een kaart van Walcheren en Zuid-Beveland heeft bekeken, heeft gezien hoe deze eilanden vroeger een archipel van kleine eilandjes waren. Door aanslibbing en indijking zijn de Zeeuwse eilanden en ook Zeeuwsch-Vlaanderen geworden tot wat ze nu zijn. Omtrent de oudste aanleg van dijken is uit schriftelijke bronnen niets bekend. Het is echter een bewezen feit dat omstreeks 1100 in Zeeuwsch-Vlaanderen dijken werden gelegd, stevige kleidijken, die met gras waren begroeid en bij voorkeur aangelegd op die gedeelten van de zeebodem door aanslibbing reeds enigszins verhoogd.

De dijken hadden aanvankelijk uitsluitend een beveiligende taak; eerst later ging men er toe over door dijkanaanleg nieuw land aan te winnen. Door de aanleg van dijken werd de mogelijkheid geschapen, dat de mensen ook elders dan op terpen konden wonen, wat een aanzienlijke verbetering betekende voor de bewoonbaarheid van een streek en ook van de woongelegenheid. Door toepassing van uitwateringssluizen en suatiegeulen, waarvoor de zuigkracht van het water bij eb kon worden gebruikt, kon het overtollige polderwater worden geloost. Het was een voor de hand liggende vinding, met het rechtstreekse gevolg dat het land, zoals voorheen, niet alleen als weiden voor rundvee en schapen kon worden gebruikt, maar ook als akkerland. Het in cultuur brengen van deze grond had het voor die tijd opvallende verschijnsel dat de oogsten op die nieuwe gronden weelderiger waren dan op de van nature vruchtbare bodem. De aanleg van dijken had nog een ander zeer voordelig gevolg: de aanslibbing aan de zeezijde werd bevorderd en versneld.

Voor zover bekend moet men de oudste inpoldering van West-Europa zoeken in Vlaanderen. In 1111 duikt de naam Cadesand op en de oudst bekende oorkonden waarin het woord „polre" wordt gebruikt, dateren uit 1138 en 1153. „Sudpolre", en „Kercpolre" zijn de oudst bekende poldernamen. Dijken kregen in veel gevallen een naam, hetzij officieel, hetzij door de volksmond. Vele dijknamen zijn bewaard gebleven en enkele ervan uitgegroeid tot plaatsnamen z.g. dijkdorpen zoals IJzendijke (Isendycke),

Cadesand (kade = kleine dijk), Schoondijke, Hengstdijk; Tubindic, Vulentic, Aendike en Vremdijc zijn namen van verdronken kerkdorpen. Enige uit onze eigen omgeving bekende dijknamen zijn: Suikerdijk, Voskaai, Kinderdijk, Buthdijk, Graaf Jansdijk, Koedijk, Hogendijk, Molendijk.

Zeeuwsch-Vlaanderen behoort geografisch tot Vlaanderen. Door de tachtigjarige oorlog en de vrede van Munster in 1648 werd dit gebied, om de weg naar Antwerpen te kunnen beheersen, bij de Noordelijke Nederlanden gevoegd. Het werd Generaliteitsland en kreeg de weinig flatteuze naam, „Staats-Vlaanderen“, een naam die na de Franse revolutie werd gewijzigd in Zeeuwsch-Vlaanderen. Betrouwbare historische gegevens over Zeeuwsch-Vlaanderen. uit de tijd dat er nog geen dijken bestonden, zijn uitermate schaars. Voor zover de duinen geen door de natuur zelfgemaakte bescherming boden lag het land open voor de invloed van de zee. Uitgestrekte moerassige gebieden moesten er hebben bestaan waar de bestaansmogelijkheden voor de mens zeer beperkt waren. Als bijzonderheid kan worden verteld dat Willibrord omstreeks 690 op het eiland Wulpen (een eiland ten noord-westen van Kadzand gelegen) het evangelie heeft gepredikt en vermoedelijk vandaar naar Walcheren is overgestoken; en in de 9e eeuw nestelden zich de Noormannen op dit eiland, wat een bewijs is voor de bewoonbaarheid van dit eiland.

De kustlijn langs de Noordzee heeft zich tijdens de Middeleeuwen meermalen aanzienlijk gewijzigd. Kadsand vormde in zijn oorsprong met zijn omgeving een eiland, dat iets verder reikte dan de hedendaagse kust. Daarbuiten, iets noordelijker, strekte zich een groot en bebouwd eiland uit, Wulpen geheten, dat met het ten oosten ervan gelegen eiland „Koezand“ in zijn geheel bij stormvloed is ten onder gegaan. Hoogst waarschijnlijk lagen er bij de ingang van de Honte nog meer kleine opwassen, die op het eind van de 14e eeuw teniet gingen. De Honte werd tot in de late middeleeuwen „Mare“ of „Zee“ genoemd; eerst na de vrede van Munster in 1648 kwam de naam Honte voor het westelijk deel van de Westerschelde algemeen in gebruik.

Een actief aandeel in de landaanwinning hadden aanvankelijk de grote kloostergemeenschappen. Zij zetten hun lekebroeders in, hadden horigen en haalden van elders gehuurde krachten „Gasten“ genoemd. Zij waren de grootwerkgevers van hun tijd. De voornaamste abdijen die in Zeeuwsch-Vlaanderen aan inpoldering deden waren: de twee Benedictijnerabdijen Sint Baafs en Sint Pieter te Gent, de Cisterciensers van Boudeloo (bij Sinaay), de Cisterciensers van „Ter Doest“ (uit het Brugse), van „Ter Duinen“ (uit het Veurnse) „Cambron“ (Henegouwen) en de Norbertijnen uit Drongen. Verder waren er de drie kloosters gevestigd in Zeeuwsch-Vlaanderen zelf, n.l. de Proostdij „Elmare“, niet ver van Aardenburg, het klooster van de Wilhelmiëten nabij Biervliet en van de Norbertijnen te Hulsterloo (nu Nieuw-Namen). Het laatste klooster was een stichting van de Norbertijnen van Drongen en bestond uit een Openbare kapel en drie kloostergebouwen met plaats voor plm. 300 man.

Al deze kloostergemeenschappen hadden „Uithoven“ verspreid over heel Zeeuwsch-Vlaanderen, waar de lekebroeders die aan de dijken of op het land werkten, een onderkomen hadden. Sinds de 13e eeuw trok die landaanwinst ook adellijke heren aan uit afgelegen streken, en rijke kooplieden uit Brugge, Aardenburg en Gent, als een goede belegging voor hun teveel aan rijkdom. Grote bedijkingen werden na die tijd ook uitgevoerd door Vennootschappen waarin kapitaalcrachtige lieden zich verenigden. De Waterschappen ontstaan in die dagen; rechten en plichten ervan waren streng omschreven en bij nalatigheid van de opgelegde verplichtingen werden zware boeten toegepast. Menigmaal is het na een dijkbreuk gebeurd, dat een ingezetene of eigenaar „de spade op de dijk zette“, wat een teken was dat hij zijn dijkplicht niet kon vervullen. Zeeuwsch-Vlaanderen bestond tot voor kort uit twee delen, Oost en West, gescheiden door de Braakman.

Deze twee landstreken ontwikkelden zich elk afzonderlijk en hadden een eigen karakter. Tot aan e 15e eeuw was het leven er op Vlaanderen gericht, maar na de tachtigjarige oorlog gingen de restanten van de Vlaamse invloed, die nog na de rampjaren in 1400 waren overgebleven vrijwel teniet en maakten plaats voor de mentaliteit en levenswijze van de nieuwe volkskernen. In het oostelijk deel waren het de kolonisten, daar gebracht door Maurits, en in het westelijk deel een nederzetting van Franse Hugenoten, bewerkstelligd door de Staten van Holland en Zeeland. Maar, hoe dan ook, sinds 1100 is er de eeuwen door ingepolderd en ook de eeuwen door is door stormvloed of oorlog land verloren gegaan, soms in afschrikwekkende mate. De mens is echter hardnekkig en herstel volgde altijd. Een laatste bolwerk van de zee was de Braakman, de zeearm die zich uitstrekte in het rechtsdistrict van de Vier Ambachten: Bouchaute, Assenede, Axel en Hulst. en eeuwen lang nooit ontrouw is geworden aan de eigen naam, en een gevreesde bedreiging was en bleef voor de omringende polders.

In 1360 komt de naam Brackeman voor het eerst vor in oorkonden. De naam **Braakman** is n.l. ontstaan van „**Breckeme~Brechminne-Brackeman**“ wat niets anders betekent dan „oeverafschuiving~afgebrokkelde gronden“. In 1951 werd de afsluitdijk met afwateringssluis voltooid, waardoor de Braakman hopelijk voorgoed als zeearm heeft afgedaan.

Watersnood en oorlogsgeweld zijn woorden die in Zeeuwsch-Vlaanderen vrees oproepen. Stormvloed en legers brengen verdriet, schade aan bezit en de dood voor mens en dier. Een groot aantal overstromingen en oorlogen zijn er in de loop van de laatste duizend jaar over onze streek gegaan, waarvan de volgende wel de meest noodlottige:

1300 St. Katherinevloed. Kerkdorpen in en rond de Vier Ambachten verdrinken.

1302 Troebelen in Vlaanderen. Slag bij Groeninghe. De Uithoven van de abdijen Ter Doest en Ter Duinen beroofd en verwoest.

1357 Catastrofe zonder weerga. Tal van nederzettingen verdrinken. o.a. het klooster van de Wilhelmiëten gelegen tussen Biervliet en Bouchaute.

1382 Na de slag van Roosebeke onder Lodewijk van Male. Krijgsbeden trekken rovend, plunderend en brandstichtend door de streek.

1385 Franse en Engelse troepen brengen verwoesting in het westen.

1394 Ontzettende stormvloed.

1404 1e St. Elisabethvloed. Met deze natuurramp werd de landoppervlakte in Zeeuwsch-Vlaanderen zo sterk gereduceerd dat het een dieptepunt bereikte in de landvernieling. De eertijds bloeiende Vlaamse kuststreek wordt een volledige ruïne en brengt een welvarende bevolking tot de bedelstaf. Enige kerkdorpen voorgoed verloren. Biervliet komt op een eiland te liggen.

1421 2e St. Elisabethvloed. {Biesbosch ontstaat}. In tegenstelling tot de geweldige stormvloed die de Vlaamse kust teisterden in 1357, 1375 en 1404 zijn er in 1421 in Zeeuwsch-Vlaanderen geen belangrijke landverliezen te betreuren.

1530 St. Felixvloed. Ook Saeftinghe heeft zware schade.

1570 Allerheiligenvloed. Springtij en noordwesterstorm houden 48 uren aan. Herstelt Saeftinghe overstroomt. Ook Hulsterambacht. Axel en Biervliet staan onder water. Kerkdorpen verdrinken.

1578 De Norbertijnerabdij van Hulsterloo geplunderd en verwoest.

1583 Omvangrijker overstromingen dan ooit tevoren, echter niet veroorzaakt door stormgeweld, maar moedwillige doorsteking van dijken om strategische overwegingen, o.a. bij Terneuzen, Saeftinghe en in het westen. Het Middeleeuwse landschap, voor zover nog aanwezig na de waterramp van 1404, wordt hier totaal vernietigd. De ontwikkeling van de streek draagt van die tijd af een ander karakter.

1715 „Namen“, het laatste en voornaamste kerkdorp van het Land van Saeftinghe verdrinkt.

1794 20 jaar Franse bezetting. Verbijsterende armoede voor de niet-bezittende klasse.
1944 2e Wereldoorlog. Verwoestingen door oorlogsgeweld. Ditmaal echter wederopbouw met steun van de overheid.

Wat betreft het leggen van dijken is er in Zeeland veel baanbrekend werk verricht. Zo werd hier voor het eerst de verdediging met z.g. krammatten toegepast, een primitieve vorm van zinkstukken, waarmee voor het eerst een kunstmatige oeververdediging werd gebruikt. De krammat diende tegen ondermijning van het dijklichaam door krabben en moest om de drie jaar worden vernieuwd. Later werd over de krammat nog een rijslaag, vastgezet met tuinen, aangelegd. Na het rampjaar 1375/ '76 werden de maten van het dijklichaam voor elke nieuw te leggen dijk van te voren nauwkeurig omschreven. De meest gangbare maten waren:

basisbreedte 3 1/2 tot 4 roeden
hoogte 12 tot 16 voet
kruinbreedte 12 tot 14 voet
bermbreedte aan de binnenzijde 1/2 roede
bermbreedte aan de buitenzijde 1 roede

De buitenberm diende als zeewering, de binnenzijde als wagenweg. Klei was het meest begeerde materiaal voor het maken van een dijk. Aangezien deze bouwstof niet altijd in voldoende mate ter plaatse beschikbaar was, werd het toegestaan de dijkkern op te bouwen uit zand en het dijksbeslag van talud en berm aan de zeekant te bekleden met een dikke laag klei. Op heden worden de zeedijken zwaarder en hoger gemaakt dan vroeger, wat met de hedendaagse hulpmiddelen minder bezwaarlijk is dan voorheen, toen alles door mensenhanden moest geschieden. Niet overal in het land werden dezelfde methoden van dijkbouw toegepast. Sommige methoden, elders toegepast, waren zelfs betrouwbaarder. Doordat de glooiingen van bepaalde dijkconstructies te stijl waren, brokkelden die dijken loodrecht af. In die gaten dreven wierpakken, die onvoorzien een ongekende stevigheid aan de dijk brachten. Van de veertiende tot aan het eind van de achttiende eeuw af, werden vooral in het noorden, waar veel wier was, kunstmatige wierpakken aangebracht. In Enkhuizen is nog een wierpers te zien waarmee het wier tot grote pakken werd geperst. Dit wier speelde een belangrijke rol in de z.g. slijkerdijken. Die dijken werden gebouwd met grote slijkpollen, welke met wier werden omwonden. Ze werden uit de Zuiderzee opgevist door geschoolde arbeiders, die zo handig waren dat ze erin slaagden in één beweging het wier om de uit het water gehaalde slijkpol te winden. Andries Vierling beweert in zijn traktaat „dat de dijken op deze wijze gebouwd en met een glad talud wel tienmaal zo sterk waren als de krammatdijken“. De ontwikkeling in de dijkbouw zette zich geleidelijk aan voort. In de vijftiende eeuw werden paalrijen voor het dijklichaam geplaatst. De ruimte tussen deze rijen werd opgevuld met hout en steen, waardoor de z.g. „krebbling“ ontstond. Deze krebbling deed vooral dienst als golfbreker.

De dijk van **Westkapelle**, aangelegd nadat door de St. Elisabethsvloed van 1421 de duinen ernstig waren aangetast, was een van de eerste dijken die op deze wijze werden versterkt. Later werd dit systeem ook toegepast bij de aanleg van de twee kilometer lange dijk, nadat geheel Walcheren was overstroomd door de St. Felix-vloed van 1530. In die tijd vonden reeds aanbestedingen plaats. De dijkwerkers organiseerden zich in „benden“. Deze benden namen in het Zeeuwse leven een geheel aparte plaats in; zelfs tijdens de wintermaanden, als het werk aan de oeververdediging stilviel, hielden zij zich van het gewone volk afzijdig. Het was helemaal geen prettig volk. Vierling zegt hiervan in zijn traktaat: „Geen groter boeven ende rabouen waren er te vinden“.

In de achttiende eeuw werd voor het eerst steen in de oeververdediging toegepast. De paalworm vernietigde de paalrijen en weer was het Zeeland waar de nieuwe verdediging werd toegepast. Tegelijk werden ook zinkstukken gebruikt. Bij de dijkversteving te Zierik-

zee werd in de periode 1736-1741 voor niet minder dan 280.000 gulden aan zinkstukken gelegd, wat in die tijd een enorme uitgave betekende. In 1828 werden zelfs zinkstukken van 110 x 30 meter gelegd op een diepte van vijftig meter. In de tweede helft van de achttiende eeuw vond deze wijze van dijkverdediging algemene toepassing. Steenglooiing en zinkstukken worden ook nu nog algemeen gebruikt.

Na duizend jaren inpoldering, na vele natuurrampen en vernielingen door oorlogsgeweld, is Zeeuwsch-Vlaanderen een land geworden, weliswaar grenzend aan de zee, maar veilig opgeborgen achter zware dijken voorzien van de beste voor stormbeveiligende bekleding. De moerassen zijn verdwenen, en schorren zeldzaam geworden. Alleen verspreide kreken roepen nog een zwakke herinnering op aan eertijds gevaarlijke stroomgeulen. Anno 1964 is het een welvarende landstreek waar ijzige armoede een begrip is dat in haar huidig levenspatroon niet meer past.

C.BRACKE

Historische gegevens en jaartallen zijn voor het merendeel ontleend aan:

Rapport Rijkswaterstaat en K.N.M.I.

Vierlings: Tractaat van Dijkkagie

Gottschalk: Historisch Geografie van Westelijk Z-VI.

Dijkdoorbraak

Oude historische dijken, beplant met bomenrijen: kenmerkend voor ons landelijk gebied